

Kentth Sjöblom

TAR DU BOLLEN SÅ SPARKAR JAG MANNEN - Reflexioner kring fotbollens reception och sportifiering i Finland

Vi känner till en hel del om hur, när och var fotbollsspelet introducerades i Finland. Däremot har den kultur- och socialhistoriska aspekten nästan helt förbigåtts och ingen har tidigare utförligt redovisat varför det inträffade just under slutet av 1800-talet och uttryckligen av briter. Med tillgång till nyare internationell forskning kring fotbollens utveckling i olika länder kunde spelets skeden i vårt land också få en betydligt mera nyanserad bild än den vi har från tidigare forskning. Det som hittills skrivits om fotbollens historia i Finland har varit förbunds-, distrikts- eller föreningshistoriker samt handböcker för tränare och domare. Denna basforskningens värde skall inte ringaktas. Tvärtom är det just detta material man bör ställa nya frågor till och analysera för att söka svaren på vidlyftigare och mera komplicerade spörsmål. Det förutsätter naturligtvis att basforskningen på gräsrotsnivå genomförs på ett tillförlitligt sätt.

Även i fotbollens hemland England är den professionella forskningen av rätt färskt datum, trots att själva spelet blev professionellt redan långt före sekelskiftet. Under de två senaste decennierna har läget dock kännbart förbättrats, sedan sakkunniga historiker och sociologer i allt större utsträckning fått tillgång till förbunds- och föreningsarkiv och seriöst skridit till verket. Vi vet också mera om den engelska sportexporten i största allmänhet och kan sålunda placera fotbollens spridning i ett vidare spektrum.

Avsikten med denna kortfattade presentation är att visa på några alternativa modeller för hur fotbollsspelets spridning till Finland samt dess tidiga utveckling här kunde tolkas och utförligare studeras. Inledningsvis skall vi ta en titt på hur spelet utvecklades i sitt hemland och på omständigheterna kring dess spridning till det kontinentala Europa

och i synnerhet till Norden. Därefter betraktar vi förutsättningarna för fotbollens spridning till och i Finland, jämfört med förhållandena i övriga länder dit spelet spred sig. Fotbollsspelets tidiga utveckling i Finland och eventuella utpräglade finländska fenomen är också av intresse. Avslutningsvis kommer några nya och intressanta forskningsaspekter att diskuteras.

Fotbollsspelets sportifiering - ett brittiskt varumärke

Det är ett allmänt vedertaget faktum, att fotbollen i sin nuvarande form är en brittisk produkt och samtidigt närmast ett klassiskt exempel på det som kallas för modern sport. Synpunkterna på hur de tidigare folkliga varianterna av fotbollsspelet förädlades till senare tiders rugby och associationsfotboll har något modifierats inom den färskaste forskningen. De äldre teorierna om att spelet gavs civiliserade former i de brittiska internatskolorna har senare fått mera nyanserade tolkningar. Fotbollsspelet genomgick i alla händelser en liknande sportifieringsprocess som flera andra grenar. Denna process innebar en strävan att minska våldsamheter, genom att bl.a. skriva detaljerade regler, att åtskilja deltagare och publik samt anlita opartiska domare. Detta hade inte varit fallet i de folkliga varianterna, där spelet förflöt i oordnad form och i regel utmynnade i brutala kravaller. Därför blev fotbollsspelet i flera repriser förbjudet av myndigheterna.

Ett annat typiskt tecken på sportifiering var den tilltagande organiseringen i föreningar och förbund. Tidigare godtyckligt samlade fotbollslag grundade egna föreningar, som senare förenade sina intressen i gemensamma förbund. Förbunden ställde därefter villkor för deltagande i turneringar och föreningar som inte följde reglerna kunde utestängas. Tävländet gjordes officiellt med målsättningen att åstadkomma jämlika och rättvisa tävlingsförhållanden för alla parter - dvs idealiska förhållanden för att mäta och jämföra prestationer. Denna process förhindrade naturligtvis inte helt och hållet det spontana spelandet, som fortfarande förekom på bakgårdar, inom stadsdelar och motsvarande omgivningar.

Sportifieringen av fotbollsspelet var resultatet av en långtutdragen utvecklingslinje från folkfotboll till distinktionen mellan rugby och asso-

ciationsfotboll. Vad som egentligen avgjorde att den senare blev så mycket mera populär är svårt att avgöra, i synnerhet som inte ens de brittiska fotbollsforskarna verkar ha saken helt klar för sig. Vardera versionen bar de kännetecken, som påstås ha varit utslagsgivande för den moderna sportens frammarsch, nämligen prestation, spänning och snabbhet. Den moderna människan önskade mera "action" för att attraheras av idrottstävlingar. Prestationer som kunde mätas, att kunna uppleva spänning samt ett fartfyllt utövande var element som förväntades för att man skulle intressera sig för en viss form av sport.

Den engelske idrottshistorikern Richard Holt har på ett tankeväckande sätt behandlat fotbollsspelet som ett urbant fenomen, som ett medel för social identifikation och dess förankring i kvarters- och pubmiljöer. Han ser en annorlunda kontinuitet än den som går via internatskolorna till en bredare social förankring tack vare förändringarna i arbetstider. Holt anser, att man bör fästa större vikt vid den sociala bakgrunden hos den mängd av amatörföreningar som uppkom under slutet av senaste sekel. Man bör också närmare studera lojaliteten hos publiken som mötte upp vid matcherna, samt hur detta hänger ihop med förändringarna i det urbana livet i övrigt.

Den senaste brittiska fotbollsforskningen har fört fram många intressanta infallsvinklar och teser om utvecklingen från folkfotboll via internatskolorna till en utpräglad arbetarsport och professionalisering. Även andra än briter har engagerat fördjupat sig i dessa frågor. Dansken Niels Kayser Nielsen har skrivit en diger studie kring arbetarklassens kroppskultur i England, där han också utförligt granskar fotbollens förankring i arbetarmiljön. Han förlitar sig mycket på Holts analyser, men även Tony Masons epokgörande undersökning om den organiserade brittiska fotbollsrörelsen. Nielsen framhäver arbetarklassens egna initiativ då den tog över fotbollsspelet från dem som lärt sig det i internatskolorna. Liksom hos många av de brittiska forskarna, förblir det hos Nielsen aningen diffust hur övergången mellan de olika utvecklingsskedena förlöpte. Kanhända går det inte att påvisa någon klart utstakad utvecklingslinje utan vi har att göra med flera överlappande faser, och kommande forskning får belysa övergångsskedena ännu tydligare.

Det skulle i alla händelser spränga ramarna för denna artikel att alltför ingående studera de varierande teorierna. I stället skall vi senare återkomma till några beröringspunkter mellan utvecklingen i övriga länder jämfört med situationen i Finland. Däremot skall vi först studera hur, när och under vilka omständigheter spelet spreds till det övriga Europa och Norden - och dessutom av vem.

Brittisk sportimperialism och fotbollens spridning

Under det brittiska imperiets glansdagar behövde en stor mängd tjänstemän utbildas för tjänst i kolonierna. Denna utbildning skedde i första hand i brittiska internatskolor, där främst överklassens yngre generationer skolades. I dessa skolmiljöer inpräntades tidigt en säregen spelkultur, där man lärde eleverna att fungera i lag och småningom skapade en "speletik" (games ethic), som sedan genomsyrade dem som utbildats i läroanstalterna. De som tog anställning i imperiets tjänst och stationerades runt om i världen, förde med sig spelideologin och lärde ut den till delar av lokalbefolkningen. Följaktligen har man hävdat, att britterna "lärde världen spela".

I första hand exporterade man cricket och rodd till kolonierna. Fotbollen hade inte före början av 1800-talet vunnit fotfäste i skolorna, eller också utövades den i mycket brutal form. Först under 1830- och 1840-talen inträffade en förändring, då borgerskapet i allt högre grad genomdrev reformer inom public school -väsendet. Deras arbetsetik kunde inte tolerera den sysslöshet som rådde i den aristokratiska skolvärlden, och likaså var man främmande för de våldsamma ritualer som var förhärskande inom internatskolorna. I detta sammanhang inleddes en civilisering och reformering även av fotbollsspelet inom skolorna. Den inleddes i skolan Rugby av en viss Thomas Arnold. Från Rugby spred sig sedan reformivern till andra och mera kända inrättningar, som Eton och Harrow. Denna process är också mycket omdebatterad, i synnerhet inom den brittiska sportforskningen. Man tvistar om, huruvida reformeringen av fotbollsspelet var ett led i en mera omfattande civiliseringsprocess, eller om spridningen var ett resultat av en

prestigekamp, där mera berömda skolor kände ett behov av att överträffa sina föregångare.

Associationsfotbollen, eller soccer som den senare kom att kallas, spred sig med eleverna från olika skolor ut i samhället. Hur den där sedan bredde ut sig, är en fråga som idrottshistoriker och -sociologer ännu inte lyckats reda ut på ett tillfredsställande sätt. Den reformerade versionen av spelet fick i alla fall mycket snart en bredare social förankring och distanserades i rätt hög grad från över- och medelklassen, varför den inte heller i lika stor utsträckning exporterades till kolonierna.

Fotbollsspelets utbredning till det övriga Europa och till Norden vidtog i större skala först under senare hälften av 1800-talet, då spelet redan var en närmast utpräglad arbetarsport i hemlandet.

Spridningen skedde via varierande kanaler. Utlänningar, som besökte England för studier eller andra syften, stiftade bekantskap med det populära spelet och förde eventuellt till och med en fotboll med sig hem och lärde ut spelet där. Brittiska sjömän (både engelsmän och skottar) hade fotbollar med sig för att kunna spela på fritiden på de orter de anlöpte. Den tredje gruppen av fotbollsspridare var briter som stationerats i utlandet eller startat företag där. Denna spridning, eller sportexport om man så vill kalla den, var kanske inte så medveten som den som genomfördes inom imperiet. Matti Goksøyr har i sin avhandling om idrottslivet i Bergen påpekat just detta faktum, då fotbollsspelet spreds till Norden var det inte fråga om en liknande kulturimperialism som den som riktades till kolonierna. Han har också poängterat, att man bör fästa särskild vikt vid förhållandena i såväl avsändar- som mottagarlandet samt se på utvecklingen inom själva sporten.

Tidsmässigt kan man inte peka på några stora differenser när det gäller spridningen till det kontinentala Europa eller Norden. Det är fråga om en period på omkring tjugo år då spelet etableras i olika länder, visserligen med olika intensitet och delvis av olika grupper av människor.

Fotbollen mötte däremot mycket olika typer av hinder i respektive länder. På somliga håll hade man ingen tidigare bollspelskultur att bygga vidare på, medan man på andra håll hade egna starkt levande traditioner, som fotbollsspelet var tvunget att konkurrera med. I Tyskland

hade Turnen-gymnastiken fått ett mycket starkt fotfäste under senare hälften av 1800-talet och bland de ivrigaste anhängarna ansågs fotbollen vara ett intrång från en fientlig kultur. Man författade till och med nidskrifter om en engelsk fotsjukdom, "fußlümmelei", som höll på att sprida sig. De som intresserade sig för fotboll var snabba att översätta termerna eller förse dem med tyska motsvarigheter. Det var visserligen inte något typiskt tyskt drag, utan även i Finland omskrevs fotbollstermerna, för att bli begripliga för utövarna här, något som vi skall återkomma till senare.

I Tyskland, liksom i Norge och Finland, kom skolorna att spela en betydande roll då fotbollsspelet först introducerades. Förutom studerande var även medelklassrepresentationen i övrigt stark med tekniker, ingenjörer, tjänstemän och affärsanställda. Arbetarklassen i Tyskland var till en början inte intresserad av fotboll. Arbetstidslagstiftningens inverkan på fotbollsspelet hade en helt motsatt inverkan i England och Tyskland. När lördagseftermiddagen blev ledig för arbetare i England, lämnades tjänstemän och affärsanställda utanför reformen och effekten var att fotbollen proletariserades. I Tyskland var det just tjänstemän och motsvarande skikt som mot slutet av seklet fick mera fritid, vilket förstärkte fotbollens prägel som medelklassport i Tyskland.

Bland de nordiska länderna kan man peka på många gemensamma faktorer kring fotbollens spridning och mottagande, men även många avvikande drag. Göteborg och Bergen var exempelvis båda kust- och handelsstäder med livlig kontakt till England och ingendera var huvudstad. I Bergen upptogs fotbollsspelet av läroverksungdomen, som hade tillgång till skolplaner där man kunde spela fotboll. De etablerade idrottsföreningarna var inte särdeles intresserade av den nya sporten, utan specialföreningar för fotboll grundades av skolpojkar. I Göteborg var det däremot just etablerade föreningar som upptog spelet på sitt program - Örgryte Idrottssällskap som den absolut dominerande. De hade också tillgång till platser där man kunde spela. Skolväsendet var inte lika dominerande i den tidiga göteborgsfotbollen. Huvudstadslagen kom med i bilden först några år senare, bl.a. AIK.

I Danmark kom fotbollen däremot först att i högsta grad koncentreras kring huvudstaden, även om det hävdats att den första fotbol-

len hämtats till Sorø Akademi. Fotbollen började i Danmark som ett alternerande spel vid sidan av cricket. Bollklubbarna i Köpenhamn var i första hand kricketklubbar, och de införde fotboll som en vintersport, då det inte gick att spela kricket. Här kan man påvisa en likhet med spelens hemland, där det också påstås ha varit ledande cricketadministratörer som införde fotbollsspelet som ett vintersportalternativ. Samma personer skall ha varit engagerade i grundandet av Football Association 1863.

Fotboll och annan modern sport i Finland

I Finska Bollförbundets 50-årshistorik 1957 skrev Kaarlo Soinio i den historiska översikten, att de brittiska bröderna Rurik, Alfred och John Crichton introducerade fotbollsspelet i Åbo 1890. Han påpekade, att fotbollen naturligtvis fanns med i bagaget då bröderna kom till Finland. Så naturligt var det väl inte, kunde man säga med den bakgrundsinformation vi har tillgång till idag. Det kunde ju lika väl ha varit cricketutrustningen som släpades med till förströelse i det nya landet. Soinio hade inte tillgång till den forskning som vi har; i dagens läge kan man se något annorlunda och meranyanserat på fotbollens introduktion i Finland.

I övrigt är denna historik den bästa vi fortfarande har rörande fotbollsspelets tidiga historia i Finland.

Finland hade ingen tradition av folkfotboll att blicka tillbaka på. Däremot hade andra bollspel redan tidigare spelats, som exempelvis kungsboll och, åtminstone i Viborg, kastboll. En insändare i tidningen Sporten från 17 februari 1894 beskriver hur man redan under ett tiotal år i Åbo hade spelat kungsboll på en plats kallad Majfältet utanför staden. Varje onsdag och söndag eftermiddag vandrade man drygt tre kilometer till detta fält för att i timtal spela och sedan vandra tillbaka. Inne i staden var det opraktiskt och dyrt att spela - bollar försvann och fönsterrutor gick sönder. Åbo Idrottsvänner och August Blomberg förberedde byggandet av en idrottspark och där skulle också finnas plats för bollspel. Fotboll omtalas inte i insändaren, trots att de första matcherna redan spelats några år tidigare.